
Türkiye’de Dindarlık: Sosyal Gerilimler Ekseninde İnanç ve Yaşam Biçimleri

Bahattin Akşit, Recep Şentürk, Önder Küçükural, Kurtuluş Cengiz

İstanbul: İletişim Yayınları, 2012, 2. baskı, 572 sayfa.

Kitap, Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu (TÜBİTAK) tarafından desteklenen ve Türkiye’de din alanında yapılan kapsamlı araştırmalardan biri olarak nitelendirilen “Türkiye’de Toplumsal Yapı ve Din” araştırmasının bulgularına dayanmaktadır. Kitapta, temel olarak İslâm dininin inançları ve ibadetleri ile toplumsal yapının temel öğeleri arasındaki ilişkiler, Türkiye özelinde, din sosyolojisindeki yeni kuramlar açısından incelenmiş, bu ilişkileri anlamak için de beş gerilim alanına odaklanılmıştır. Bunlar kutsallık-dünyevîlik, geleneksellik-modernlik, kamusal alan-özel alan, kitâbî İslâm-yaşanan İslâm, dinsel bilgi-bilimsel bilgi olarak sıralanmıştır.

İlk baskısı 2012’de yapılan bu kitapta yer alan bulgular kitabın yalnızca yakın tarihli bir çalışma olması sebebiyle değil, aynı zamanda kapsamlı bir çalışma olması sebebiyle bugün de güncelliğini korumaktadır ve ilerleyen yıllarda bu güncelliğin devam edeceği düşünülmektedir. Kamuoyunun gündemine sıkça taşınan konulardan biri olan dinin Türkiye’de yaşayan hemen hemen herkesi ilgilendiren temel tartışma alanlarından biri olduğunu vurgulayan çalışma, Türkiye’nin önemli bir sosyolojik gerçekliğine dikkat çekmekte ve bu gerçekliğin anlaşılmasına bilimsel verilerle ışık tutmaktadır. Bu sosyolojik gerçeklik, “çok seslilik ve çeşitlilik”, bugün de varlığını devam ettirmektedir.

“Türkiye’de Toplumsal Yapı ve Din” adlı çalışma Eylül 2008 – Eylül 2011 arasında yapılan üç yıl süren bir araştırmadır. Bu araştırmada üç ilde (Denizli, Erzurum, Kayseri) iki ay süren katılımcı gözlemler, Türkiye genelinde yirmi beş ilde (İstanbul, İzmir, Ankara, Balıkesir, Tekirdağ, Aydın, Denizli, Bursa, Eskişehir, Karaman, Konya, Antalya, Mersin, Kayseri, Sivas, Amasya, Samsun, Ordu, Trabzon, Erzurum, Kars, Elazığ, Malatya, Diyarbakır ve Gaziantep) yapılan 1538 adet anket; toplumsal, ekonomik, dinsel ve entelektüel elitlerden oluşan kırk kişi ile derinlemesine görüşmeler ve yerel elitleri de kapsamak üzere sekiz ilden (Adana, Çorum, Denizli, Erzurum, Kayseri, Diyarbakır, İzmir, Trabzon) toplam 238 kişi ile yapılan derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Elde edilen veriler öncelikle çözümlenmiş, tasnif edilmiş, ardından ATLAS.ti isimli niteliksel ve SPSS isimli niceliksel veri analizi programlarına girilmiş, ardından analiz edilmiştir (s.19). Çalışmada nitel ve nicel yöntemlerin bir

arada kullanılması, araştırmanın temel konusuna ilişkin çok yönlü verilere ulaşılmasını da olanaklı kılmıştır. Çalışma yöntemsel açıdan da din sosyolojisi alanında yapılacak yeni çalışmalara katkı sağlayıcı niteliktedir.

Kitap, dokuz ana bölümden oluşmaktadır: Birinci bölümde “Giriş: Din ve Toplumsal Yapı Konusuna Yeniden Bakış” başlığı altında araştırmanın hedefleri, konusu ve yöntemlerinden söz edilmiştir. Araştırmanın öncelikli hedefi, genel olarak Türkiye’deki dinî tecrübenin hem bireysel hem toplumsal boyutlarını anlamak; özel olarak, elit İslâm-halk İslâm’ı ikiliği çerçevesinde Türkiye’de seçkin kesimler ve halk tabakasının dinsel hayatını, toplumsal cinsiyete, aile yapılarına, siyasal tercihlere ve iktisadî alandaki ilişkilere etkisini ortaya koymaktır. Ayrıca Türkiye’de din ve siyaset ekseninde yaşanan gerilimlerin yapısal temellerini anlamayı ve bu alandaki sorunları çözmeye önemli ipuçları sağlamayı hedeflediği de belirtilmiştir. Projenin konusu, Türkiye’deki İslâm tecrübesinin halk tabakaları ve seçkin kesimlerin dinsel hayata dair algı, yorum ve davranış farklılıkları ekseninde anlaşılmasıdır (s. 17). Çalışmanın amaçları, dinî yaşantının sosyolojik mahiyetine ışık tutması, farklı toplumsal tabakaların dine ilişkin deneyimlerinin betimlenmesi ve mevcut gerilimlerin nedenselliğine dair aydınlatıcı bilgileri hedeflemesi açısından oldukça önemlidir.

“Batı’da ve Türkiye’de Din ve Toplum Çalışmaları: Kuramsal ve Kavramsal Gelişim” başlığını taşıyan ikinci bölümde, Joseph-François Lafitau, Cristopher Meiners, William James, Sigmund Freud, Alfred Lehmann, Herbert Spencer, Edward Taylor, Wilhelm Schmidt, Emile Durkheim, Max Weber, Karl Marx, Carl Gustav Jung, Bronislaw Malinowski, Paul Radin, Walter Otto ve Clifford Geertz gibi düşünürlere yer verilmiştir (s. 23-25). Bu dönemlerde yapılan çalışmalar, pek çok çalışmada görüldüğü gibi, mevcut çağın atmosferinin etkisinde kalmış olsa da din olgusunun bilimsel açıdan incelenip açıklanmaya çalışılmasında önemli katkılar sunmuştur. Bu dönem çalışmalarına ilişkin açıklamalar ile eleştiriler bu kitapta bir arada sunulmaya çalışılarak bilimsel bir tutum sergilenmiştir.

1960’lar sonrası din çalışmalarına ilişkin yaşanan değişimlerden ve yeni yaklaşımlardan söz edilmiştir. Recep Şentürk’ün “Yeni Din Sosyolojileri” adlı eserinde yer alan bu döneme ilişkin durumun kısa bir özeti sunulmuştur. Clifford Geertz, Mary Douglas, Peter Berger, Thomas Luckman ve Grace Davie gibi düşünürlerin görüşlerine de kısaca yer verilmiştir. Ayrıca, 1980 sonrası yoğunlaşan küreselleşmenin de din alanındaki çalışmaları etkilediği vurgulanmıştır (s. 29-38). Çalışmada, modern dönem ve sonrasında din olgusuna ilişkin yaklaşımların farklılığının altı çizilmektedir. Ayrıca pozitivist-evrimci-modernist görüşlerin din konusundaki öngörülerinin başarısızlığını, dinin günümüz dünyasında önemini muhafaza ettiğini, din olgusunun

bireysel ve toplumsal yaşam açısından dikkate değer bir alan olarak karşımıza çıktığını ileri süren yeni yaklaşımlar ortaya konularak okuyuculara eski ve yeni yaklaşımlar hakkında genel bir çerçeve sunulmaktadır.

Çalışmanın önemli eleştirilerinden biri “Türkiye’de İslâm diniyle ilgili çalışmaların, çoğunlukla dinin teolojik ve doktriner boyutlarıyla ilgili akademik çalışmaların yapıldığı İlahiyat fakülteleriyle sınırlı kaldığına ilişkin” eleştirilerdir (s. 38). Kitapta, din ve İslâm konusuna ilişkin Türkiye’deki tartışmalarda (modernleşme ve İslâm, demokrasi ve İslâm, laiklik ve İslâm, kamusal alanda ve pazarda İslâm gibi konularda) yer alan farklı yorumlara kısaca yer verilmiştir. Bütün bu tartışma alanları bize Türkiye’de dine ilişkin yapılan yorumlamaların farklılığını göstermesi açısından dikkate değerdir. Bu farklılık çalışmanın alan araştırması bulgularında da karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla akademik ve siyasî alanda dine ilişkin farklılık benzer şekilde toplumsal yaşamın diğer alanlarında da karşımıza çıkmaktadır.

Çalışmada Türkiye’de İslâm üzerine yapılan niteliksel ve niceliksel araştırmalara da yer verilmiş, bu konuda Şerif Mardin, Nur Vergin, Ünver Günay, Mustafa Arslan, Ahmet Yaşar Ocak, Nilüfer Göle, Ayşe Saktanber, Bahattin Akşit, Ali Çarkoğlu, Binnaz Toprak ve Tarhan Erdem’in çalışmalarına kısaca değinilmiştir. Daha sonra araştırmanın sorunsalı ve literatüre katkısına yer verilmiştir. Yapılan sosyolojik çalışmalarda genellikle ikiliklerin, gerilimlerin konu edilerek birer bulgu olarak yer bulduğu ancak analiz edilmedikleri vurgulanmıştır. Oysa dinin bu gerilimlerle var olduğu ve bunlar sayesinde sürdüğüne özellikle dikkat çekilmiştir. Çalışmada Charles Glock ve Rodney Stark’ın beş boyutlu dindarlık modelinden ve Çarkoğlu’nun dine inanç, dinsel pratikler ve dinsel tutumlar ekseninde yaklaştığı çerçeveden yararlandığı belirtilmiştir. Ayrıca çalışmanın, Türkiye’nin akademik literatüründe sınırlı bir yer tutan dinsel pratikleri anlamaya yönelik çalışmalara katkı sunma ve özgünlüğünün de bu sorunu çözmeye dayanan yaklaşımında olduğu vurgulanmıştır (s. 60-84). Çalışmanın özgünlüğü de bu noktada karşımıza çıkmaktadır. Mevcut çalışmalarda ortaya çıkan bulguların, bu çalışma da analiz edilmesi, bulguların yorumlanmasına imkân tanımış aynı zamanda sorunları çözme araçlarına da ışık tutmuştur.

Çalışmanın yöntemine ilişkin detaylı bilgilerin yer aldığı, üçüncü bölüm “Araştırmanın Yöntemi: Akışkan ve Değişken Dindarlığı Ölçmek ve Anlamak” başlığını taşıyor. Bu araştırmada da benimsenen yaklaşımlardan biri olan Robin McTaggart’ın katılımcı eylem araştırmasından söz edilmiş, Batı’da dindarlığı ölçen bazı yaklaşımlara da kısaca değinilmiş, bunlardan Gordon Allport, Daniel Batson, Charles Glock, Rodney Stark, Micheal Welch, Gail Sahar ve Kaori Karasawa’nın kullandıkları ölçme araçlarından bahsedilmiştir.

Keşfedici nitelikte olan bu çalışmada 238 kişiyle yarı-yapılandırılmış derinlemesine görüşmelerde alt, orta, üst düzeylerden oluşan, her ilden kent merkezinden on sekiz, kırdan altı kişi ile görüşülmüştür. Araştırmanın evreni, on sekiz yaşını doldurmuş hane halkı nüfusu olarak tanımlanmış, örnek dağılımı Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi'nden elde edilen 2010 nüfus sayım verilerinin temel alınarak hazırlandığı ifade edilmiştir (s. 85-107). Yöntemsel açıdan çeşitli yaklaşım ve tekniklerin bir arada kullanılması, metodolojik çeşitlilik ve tesadüfi örneklem tekniği çalışma verilerinin önemini arttırmaktadır. Bu sebeple okuyucular, çalışmanın yoğun ve titiz bir araştırma sürecini kapsadığı izlenimine kolayca varabilmektedirler.

Bu çalışmanın kendisine yöneltilebilecek bir eleştiri “Muhafazakâr ve Laik Dindarların İnanma Biçimleri ve Toplumsal Yaşam Deneyimleri: Üç Kentte Yapılan Katılımlı Gözlemlere Dair Bulgular” başlığını taşıyan dördüncü bölümde karşımıza çıkmaktadır. “Laik dindarlar” kavramsallaştırması dikkate değer olmakla birlikte, bu bölümün içinde kavrama ilişkin detaylı açıklamalarla karşılaşmamaktadır. Bu bölümde Kayseri, Erzurum ve Denizli’de yapılan çalışmaların bulgu ve değerlendirmelerine yer verilmiştir. Kayseri’ye ilişkin sonuçlarda, dünyevî olanla-kutsal olan arasındaki gerilimin en çok iş ilişkilerinde yaşanıdığı, faizin sıklıkla kullanılması dinsel metinle pratik edilen İslâm arasında yaşanan gerilimleri arttırdığı, bilimsel-dinî bilgi geriliminde Kayseri’de Batı’nın bilim ve teknolojisini alınıp, millî kültürün ve mânevî değerlerin koruma çabasıyla hareket edildiği belirtilmiştir (s. 111-30). Bu araştırmanın en önemli verilerden biri de “Weber’in Protestanlık analizine Kayseri’de rastlanılmamış” olmasıdır.

Erzurum’daki saha deneyimlerinde gerilimin odağında “İslâm’ın gündelik hayatı düzenleyen ve yönlendiren dünyevî bir din olduğu” iddiası yer almaktadır. Dünyevî olanla-kutsal olan arasındaki gerilim özellikle iş yaşamında belirginleştiği, ibadetlerin yerine getirilmesinin bazı iş kollarında güçleştiği ifade edilmiştir. Kutsal-dünyevî arasında gerilim yaşayan kişiler inançlarını tam olarak yaşayamama ile topluma uyum sağlama zorluğundan söz etmişlerdir (s. 131-56). Erzurum’a ilişkin ortaya çıkan veriler Erzurum’da diğer illerden farklı bir dinsel yaşantının var olduğu sonucunu ortaya çıkarmıştır.

Denizli’de kutsallık-uhrevîlik geriliminde hem dinsel alanı dönüştüren hem de dinsel olmayan alanı kolonize eden bir kutsallaştırma faaliyeti gözlenmiştir. Denizli konusunda elde edilen en dikkate değer sonuçlardan biri, “Dinî simgelerin kamusal alanda görünmesinden rahatsızlık duyan seküler kesimlerden bazılarının bunu laikliğe karşı bir tehdit olarak değil, kendi İslâm anlayışlarıyla uyumlu olmadığı için yanlış bulduklarını ifade etmeleridir.” Bu görüşler Türkiye’de din ve laiklik konusuna ilişkin araştırmaların çeşitlenmesi

ve yenilenmesi gerektiği fikrini güçlendirmektedir. Bu çalışma din sosyolojisi alanında yapılacak çalışmalara bu konuda da önemli tavsiyelerde bulunmaktadır.

“İnanç, İbadet, Ekonomi, Siyaset ve Toplumsal Cinsiyet Alanlarında Yaşanan Gerilimler: Sekiz İlde Halkla Yapılan Derinlemesine Görüşmelere Dayalı Bulgular” başlığını taşıyan beşinci bölümde, inanç, ibadet, ekonomi, siyaset ve toplumsal cinsiyet konuları beş gerilim alanı açısından incelenmiştir. Görüşülen pek çok kişi, güçlü bir inanca sahip olduğunu ancak uhrevî dünyasına yeteri kadar yer verememekten ötürü gerilim yaşadığını belirtmiştir. Bu konuda kendilerini Alevî ve Sünnî olarak tanımlayanlarda farklı sonuçlarla karşılaşmıştır. İnanç ile kamusal-özel alan ilişkisinde üç durum söz konusudur. İlki dinsel yaklaşım, ikincisi seküler yaklaşım, üçüncüsü ise liberal yaklaşımdır. Kutsal metin-gündelik pratik geriliminde en fazla ekonomik hayattaki faaliyetlerde çelişkiye düşüldüğü gözlenmiştir. İnançın dinsel-bilimsel bilgi geriliminde üç eğilimden söz edilmektedir. Birincisi küllî irade-metafizik görüş, ikincisi cüzi irade-rasyonel görüş, üçüncüsü ise bazan küllî irade bazan cüzi irade diyen görüştür (s. 203-32). Bu çalışmanın dikkate değer bir diğer yönü de gerilimin toplumun farklı kesimlerinin çoğunluğunda karşılaşılan bir olgu olarak karşımıza çıktığını ortaya koymuş olmasıdır.

Toplumsal cinsiyetle gerilim alanlarına ilişkin yapılan incelemelerde, katılımcıların yanıtlarına göre İslâm'da kadının yeri ile ilgili iki temel görüş ortaya çıkmıştır. Birincisi, kadın ve erkeğin İslâm dininde eşit olmadığı; ikincisi ise eşit olduğu fikridir. Eğitim ve sosyoekonomik durumu hangi düzeyde olursa olsun, dindar/dindar olmayan her kesimden, kadın katılımcıların çoğu kadının çalışma hayatında yer alması ve ekonomik özgürlüğü olması gerektiğini belirtmişlerdir. Evlilik öncesi ilişki konusunda farklı toplumsal kesimlerden katılımcıların büyük çoğunluğunun karşı olduğu gözlenmiştir. Dinsel bilgiyi referans alan ya da almayan katılımcıların çoğu kürtaja karşı olduklarını belirtmişlerdir (s. 353-77). Bu sonuçlar, farklılıklarla beraber benzer düşüncelerin de çoğu katılımcıda karşılaşılan bir olgu olduğunun altını çizmektedir.

Altıncı bölüm “Din Eğitimiyle İlgili Görüşler ve Gerilimler” başlığını taşıyor. Araştırmaya göre, önceki çalışmalarda güçlü bir etkiye sahip devlet kontrolü gittikçe azalmaktadır. Araştırmada aile, en güçlü etkiye sahip olan kaynak olarak tespit edilmiş, dinî grupların da onun kadar önemli olduğu ve tarikatlar, cemaatlerin bir okul gibi algılandıkları görülmüştür. Dinî sohbetlerin önemli olduğu vurgulanmıştır. İslâmî kuruluşların gazete, dergi, radyo ve televizyon araçlarıyla dinî eğitimini kitle iletişim alanına taşıyarak dinî eğitiminin unsurlarından biri haline geldiği ifade edilmiştir. Dinsel-bilimsel bilgi geriliminin konularının başında ise evrim teorisi gelmektedir. Araştırma

bulgularına göre teori kesinlikle kabul görmemektedir. Birçok katılımcı, İslâm dininin bütün yer ve zamanların dini olduğunu belirtmiş, yaşanılabilirliği için zamansal ve mekânsal açıdan uyarlanması gerektiği düşüncesine ulaşmıştır (s. 379-439).

“Dinsel Düşünceler ve Deneyimler Açısından Halk ve Seçkinler Arasında Fark Var mı?” başlıklı yedinci bölümde katılımcıların kutsal-dünyevî geriliminin başında ekonomik konular gelmektedir. Modern dünyanın sorunlarından ancak din ile uzaklaşılabilceği fikri yaygın olarak görülmüştür. Kamusal-özel alan geriliminde en yaygın düşünce, İslâm dininin bir topluluk dini olduğu ve bireysel alanda sürdürülemeyeceğidir. Kutsal metin-gündelik pratik geriliminde, bunların bireysel düzeyde akılla çözümlenebileceği düşüncesi yaygındır. Dinsel-bilimsel bilgi geriliminde, bunlar arasında bir çelişkidense öte, bilimin dini desteklediği yargısı hâkimdir. Müslüman bireylerin zenginleştikçe modernleştikleri ifade edilmiştir. Halk kesiminde modern-geleneksel gerilimi daha çok hissedilirken seçkinlerin daha rasyonel davrandıkları görülmüştür (s. 441-79).

Sekizinci bölüm “Niceliksel Araştırma Bulguları” başlığını taşıyor. Örneklemde yer alan kentsel nüfus oranı % 74,7, kadın nüfus oranı % 57,1, evli nüfus oranı % 70,8, okur yazar nüfus oranı % 90,6’dır. Yaş oranları ise şu şekildedir: 18-24 yaş oranı % 14,6, 25-39 yaş oranı % 38,3, 40-54 yaş oranı % 28, 55-69 yaş oranı % 14,6, 70 ve üstü yaş oranı % 3,9’dur. Hane halkı gelir oranında % 40,6’sı 451-1000 TL, % 20,2’si 1001-2000 TL arasındaki gelir grubunu temsil etmektedir. Katılımcıların % 47,1’i kendini Müslüman, % 30,4’ü Türk, % 15,5’i ise T.C. vatandaşı, % 3,3’ü Kürt, % 1,5’i Alevî olarak tanımlamıştır. Dindarlık düzeyinde kadınların oranı erkeklerden, köydekilerin oranı şehirdekilerden daha yüksek çıkmıştır. İleri yaşlara çıkıldıkça dindarlık oranı yükselmekte, gelir arttıkça düşmektedir. Kendisini dindar ya da çok dindar olarak tanımlayanların oranı % 63’tür. “Cennet ve cehenneme tamamen inanırım” ile “Cennet ve cehenneme inanma eğilimindeyim” diyenlerin toplamı % 95, “Kur’an, sünnet ve hadislerde bulunan her şeye inancım tamdır” diyenlerin oranıysa % 90’dır. “Kendimi bildim bileli güçlü bir inanca sahibim” ile “Şu anda güçlü bir inanca sahibim” diyenlerin oranı % 84, nazara, cinlere ve mucizelere inanma oranı % 70’in üzerindedir. % 63’ü zorunlu din dersinin devam etmesini savunurken, % 78’i ise nüfus cüzdanlarından din hanesinin kaldırılmasına karşı çıkmıştır (s. 492-97).

Görüşülen kişilerin % 60’a yakını oruç tutma ve dua etme ibadetlerini düzenli olarak yaparken, yaklaşık % 32’si düzenli vakit namazı kılmakta, % 20’si ise düzenli camiye gitmektedir. Örneklem bütünü göz önüne alındığında cemevine gidenlerin oranı % 2’dir ancak Alevî kimliğini belirtenlerden

yüzde alındığında oran % 16'ya çıkmaktadır. Kur'an okuduklarını belirtenler arasında % 20'si Türkçe tefsir ve mealleri okurken, % 17,5'i Arapça metinden anlayarak, % 13,1'i ise Arapça metinden anlamadan okuduğunu belirtmiştir (s. 498-502).

Görüşülenlerin yarısından fazlası, inançlı kişilerin iş hayatında daha başarılı olacağına, helâl yoldan kazanç sahibi olmuşsa Müslümanlar'ın lüks içinde yaşamasında bir sakınca olmadığına inanmakta, % 70'e yakını faizin haram olduğunu düşünmekte ancak zaruri durumlarda katı bir tutum sergilememektedir. Dinî kurallarla iş yaşamındaki kurallar çeliştiği takdirde tutum ve davranışların ne olacağı sorusuna dindarların % 54'ü dinin gereğini yapacağını, dindar olmayan kişilerin çoğu ise işinin gerektirdiklerini yapacaklarını söylemişlerdir. Şeriat konusunda katılımcıların % 10 şeriat devleti istediğini, % 80'i istemediğini belirtmiş, % 10'u ise kararsız kalmıştır. % 37'i Türkiye'deki demokrasinin işleyişinden memnun olduklarını ifade etmişlerdir. Kadınların evlenmeden önce çocuk sahibi olması fikrine büyük oranda karşı çıkmaktadır. Erkekle kadının evlilik öncesi arkadaşlık ilişkisini normal karşılayanların oranı şehirlerde daha yüksektir. Aynı oran Aleviler'de % 59, Sünniler'de % 46'dır. % 65'i üniversite öğrencileriyle devlet memurlarının başlarını örtmesine izin verilmesini savunurken ilköğretim öğrencilerinin örtünmesi konusunda bu oran % 35 civarındadır (s. 503-14).

Araştırmanın son bölümü olan "Sonuç ve Öneriler" kısmında ise üç konu ele alınmıştır: a) Araştırmanın geçirdiği süreçler ve karşılaşılan zorluklar. b) Elde edilen bulguların özet sunumu. c) İleriye dönük öneriler, beklentiler (s. 517-32).

Çeşitli yöntem ve yaklaşımların bir arada kullanıldığı, teorik açıdan da zengin bir içeriğe sahip olan bu çalışma Türkiye'de dinî yaşantının sosyolojik mahiyetini anlamak isteyen herkese ve din sosyolojisi üzerine çalışanlara önemli bilgiler sunmaktadır. Çalışmanın ulaştığı en dikkate değer sonuçlar "dindarların homojen bir grup oluşturmadıkları", "laik kesimde yer alan insanların da (laik dindarlar) dinle ilişkileri bulunduğu" ve "söz konusu gerilimlerin dinamizm kaynağı" olduğu vurgusudur. "Laik kesimin dindarlık anlayışı ve pratiklerinin araştırılmasına ihtiyaç vardır" çağrısı bu alanda çalışan araştırmacılar için oldukça önemlidir. Bu çalışmanın belki de en önemli sonucu hem Türkiye'nin kültürel çeşitliliğini ve dinî yaşantılar arasında var olan farklılıkları hem de bütün farklılıklarla beraber benzerliklerin ve ortaklıkların da var olduğunu ortaya çıkarmasıdır. "Araştırma sonuçları Türkiye'de toplumun dindar/dindar olmayan veya inananlar/inanmayanlar şeklinde beyaz ve siyah gibi iki kesime ayrılmadığını göstermektedir."

Bu çalışmada metodolojik açıdan çeşitli ve farklı teknikler bir arada kullanılmıştır, benzer çeşitlilik literatür taramasında da karşımıza çıkmaktadır. Din sosyolojisi alanındaki kuramsal yaklaşımların birçoğu titizlikle bu çalışmada yer etmiş ayrıca alanda yapılmış daha önceki mevcut saha çalışmalarına, bu alanda yaygın kullanılan ölçme araçlarına da yer verilmiştir. Bunlar çalışmayı zenginleştirmiş ve çalışmanın bilimsel niteliğini güçlendirmiştir. Bu özellikler bu kitabın tanıtımının yapılmasının temel sebepleri arasında yer almaktadır.

Bu çalışmayı literatürde yer alan benzer çalışmalardan ayıran en önemli özelliklerden biri din alanında yaşanan “gerilimleri” analiz etme çabasıdır. Bu gerilimler daha önce yapılan çalışmalarda da yer etmektedir ancak bu çalışma yaşanan gerilimleri analiz düzeyinde ele almaya ayrıca özen göstermiştir. Özellikle farklı grupların bu gerilimleri hangi düzeylerde yaşadığının ortaya konulması açısından da özgünlük taşımaktadır.

Kitabın bulguları 2008-2011 yılları arasında yapılan “Türkiye’de Toplumsal Yapı ve Din” araştırmasına dayanmaktadır. Sosyal bilimlerde yapılan araştırmaların bulguları yerel ve küresel etkilerle hızla değişebilen, dinamik nitelikler taşıyabilmekle birlikte öngörümüz bu çalışmanın bazı bulgularının ilerleyen zamanlarda da güncelliğini koruyacağı ve yapılacak yeni çalışmalarla birlikte bu çalışmanın bazı bulgularının yeniden doğrulanacağıdır.

Selda Geyik Yıldırım

(Öğr. Gör. Kafkas Üniversitesi, Kağızman MYO /
Sakarya Üniversitesi Sosyoloji Anabilim Dalı Doktora Öğrencisi)